

Ліана Вакуленко,
Зінаїда Зразюк

**МОНЕТИ АНТИЧНИХ МІСТ ТІРИ ТА НІКОНІЯ
У НУМІЗМАТИЧНОМУ ЗІБРАННІ НМІУ.
КОЛЕКЦІЯ В. ГРІНЬКОВСЬКОГО**

Усі нумізматичні колекції музеїв світу беруть початок від приватних зібрань. Впродовж майже 200 років існування нумізматичної колекції НМІУ її поповнювали монети з приватних зібрань Станіслава Августа Понятовського, М. Юзефовича, Ульдинського, А. Бунге, С. Боділевського, М. Суріна тощо.

У 1992 р. НМІУ придбав колекцію монет та предметів декоративно-ужиткового мистецтва у В. Грінковського. За розповіддю Валентина Прокоповича, він зі шкільних років мріяв вивчати історію, та, на жаль, не мав змоги здобути освіту. Працював моряком каботажного плавання, а історія стала захопленням всього його життя. Згодом, оселившись у Білгороді-Дністровському, він вперше став свідком археологічних досліджень, весь вільний час стежив за ними, спілкувався з науковцями. Все це спонукало його до збирання своєї власної колекції. Впродовж десятиліть Валентин Прокопович систематично досліджував береги Дністровського лиману та прибережну смугу Чорного моря, шукаючи і збираючи старовинні монети. Пошуки були особливо вдалимися після штормів та дощів. Згодом територія пошуків була розширена. Подорожуючи Північним Причорномор'ям, колекціонер цілеспрямовано й особливо пильно обстежував чорноморські береги у місцевостях, де в давнину існували стародавні поселення та міста.

За 30 років В. Грінковський зібрав колекцію з близько 1000 предметів, що містить артефакти від доби каменю до другої пол. XIX ст. Більшість із них були монети античних міст-держав Ольвії, Тіри, Ніконія, Херсонеса, а також Молдавського князівства, Речі Посполитої, Османської імперії, Кримського ханства тощо. Крім того, в колекції представлені прикраси: сережки, лунниці, глиняне, пастове та скляне намисто.

Відомий фахівець з античної нумізматики В. Анохін високо оцінив монетну колекцію В. Грінковського, зазначивши, що вона містить унікальні екземпляри монет та вагових гир, яких немає в жодному музеї колишнього СРСР. Найціннішою частиною нумізматичного зібрання В. Грінковського є монети античних міст Тіри і Ніконія (див. Додаток 1). Потрібно наголосити, що до придбання цієї колекції у нашій музейній збірці були лише три монети Тіри і не було жодної монети Ніконія.

Античне місто Ніконій, що існувало з VI ст. до н. е до III–IV ст., ототожнюють з городищем на лівому березі Дністровського лиману біля с. Роксолани Овідіопольського р-ну Одеської обл. [6, 149–162]. Археологічні дослідження городища дали значну кількість знахідок: поряд з залишками будівель і різноманітного речового матеріалу були виявлені і монети [3, 122–137]. Найбільш ранніми з них є литі монети Ніконія, відомі у трьох номіналах. На великих номіналах з одного боку зображено сову та напис ΣΚΥ, з іншого – колесо, а на монетах меншого номіналу – сову та літери ΣΚ. На думку дослідників, ця емісія відбувалася за часів правління скіфського царя Скіла, якого згадує Геродот [6, 44; 8, 66–68; 1, 75–79; 7, 42].

За переказом Геродота, Скіл був сином Аріапейта і, як його батько, надавав перевагу грецькому способу життя, знав грецьку грамоту, мав жінку-гречанку та поклонявся грецьким богам [2, IV, 78]. Обмеженість емісії Ніконія лише однією серією монет відповідає короткочасності правління Скіла [1, 76]. У колекції В. Грінковського представлено три монети різних номіналів: ас вагою 15,19 г та його дрібні фракції вагою близько 2 г.

Про стародавню історію Тіри, що знаходиться на території сучасного Білгорода-Дністровського, відомостей небагато. На думку вчених, місто було засноване у другій половині або наприкінці VI ст. [7, 42]. В античних джерелах згадок про Тіру майже немає і монети залишаються чи не єдиним свідченням існування цього міста з IV до I ст. до н. е. [5, 12]. Крім того, монети

Тіри трапляються досить рідко, особливо це стосується монет т. зв. автономного, тобто доримського періоду існування міста [1, 87].

Найбільш ранніми у колекції є мідні монети, датовані близько 360–350 рр. до н. е., з зображенням голови Тіраса з одного боку та крокуючого бика – з іншого. Цей тип змінюється наступним випуском монет з надкарбуванням голівки коня. Карбування Тіри у 350–340 рр. до н. е. представлене чотирма монетами із зображенням Тіраса та голови коня. Наступним за хронологією є випуск з головою Деметри та головою або протомою коня, що скаче. Ймовірна дата цих монет 340–330 рр. до н. е.

Першою спробою карбування монет зі срібла є серія драхм із зображенням Деметри на $\frac{3}{4}$ ліворуч в покривалі з підвіскою або з намистом на шії з одного боку і бика, що буцає – з іншого. Ця монета є і у колекції переданій до музею, на жаль, у значно пошкодженому стані.

Дослідники відзначають, що в цей період поряд з карбуванням срібних монет навряд чи карбували мідні [1, 93]. Після припинення карбування срібних драхм Тіра повертається до карбування мідної монети і близько 300–290 рр. до н. е. випускає серію монет із зображенням Деметри у вінку ліворуч та вінка з написом ΤΥ/ΡΑ на звороті. Їм на зміну приходять монети з зображенням Аполлона з кіфарою, що має на звороті надкарбування. Збірку тірських монет автономного періоду завершує мідна монета останнього випуску з зображенням Аполлона у лавровому вінку і орла на блискавці (70–63 рр. до н. е.). Дослідники вважають ці монети останніми, що випускала Тіра перед розгромом міста гетами [1, 96].

За археологічними даними після завоювання Тіри гетами місто занепало і тривалий час в ньому не простежували сліди міського життя. Ситуація змінилася у середині I ст. після поразки Мітридата у боротьбі з Римською імперією. У результаті завоювання частини Фракії і введення її до провінції Мезія, Імперія значно посилила свій вплив на місто.

За часів правління Доміціана (81–96), а фактично – значно раніше, ще за часів Клавдія [1, 97–98], Тіра відновила монетне карбування, яке за виглядом не відрізняється від монет тогочасних міст, що входили до складу Римської імперії. На монетах з одного боку розміщували портрет імператора або членів його родини, на звороті – зображення божеств та назву міста [4, 115].

При Доміціані в місті карбували три номінали монет: тетрасарії, дупондії та ассарії з зображенням богині на троні, орла та палиці Геракла. Ці монети представлені у колекції в кількох екземплярах. Всі тетрасарії і частина дупондіїв мають надкарбування у вигляді грона винограду та колоса. Цими монетами заповнювали дефіцит обігової монети при Нерві та Траяні, за часів правління яких монети в Тірі не карбували [1, 99].

За наступного імператора Адріана (117–138) Тіра випускала монети тих самих номіналів, що і у попередній період. У колекції В. Грінковського є дві монети з ім'ям цього імператора. На одній з них на реверсі зображено орла, на іншій – палицю Геракла.

Тірське монетне карбування при Антоніні Пії (138–161) представлене у зібранні одним дупондієм із зображенням на звороті орла, та сьома ассаріями з зображенням Геракла, що стоїть, тримаючи шкуру лева та палицю. Крім того, до часів правління Антоніна Пія належать монети номіналом тригеміассарій з зображенням молодого Марка Аврелія (з титулом цезаря). Ці монети мають дещо інший дизайн зворотного боку. На них зображено Афіну в шоломі, що тримає спис та чашу. Ця серія належить до самого початку правління Антоніна Пія, який був співправителем Марка Аврелія.

Не менш цікавими є монети, випущені Тірою у часи правління Коммода (177–192). Це – тетрасарій та дупондій із зображенням ще молодого імператора та дупондії з зображенням імператора у більш зрілому віці з бородою.

Найбільш інтенсивно у Тірі карбувала монети за часів правління Септимія Севера (193–211), проте у колекції є лише одна монета із зображенням Серапіса.

Під час правління Септимія Севера випускали монети із бюстом його сина Гети (209–211). У колекції є три таких монети двох різновидів. До т. зв. 3-ї серії належить монета з орлом на звороті, до 5-ї – з богинею, що тримає у руках кермове весло та ріг достатку.

За часів правління Каракалли (198–217) Тіра випускала монети з портретами Каракалли та його матері Юлії Домни. На звороті – Кібела на троні, орел, Діоніс тощо.

Останній випуск монет Тіри припадає на час Олександра Севера (222–235) і підрозділяється на три випуски. Збірка містить дві монети 1-го та 3-го випусків. До 1-го належить монета із зображенням молодого імператора та вершника на звороті, до 3-го – монета з імператором вже з бородою та аналогічним дизайном реверса. Легенди на цих монетах відповідають титулу імператора у 222–228 рр. і, таким чином, обидва випуски карбували у першій половині правління Олександра Севера [1, 101].

Таким чином, колекція В. П. Грінковського збагатила нумізматична збірку НМІУ цінними артефактами, що значно розширює наші знання з історії України.

Література

1. *Анохин В. Монеты античных городов Северо-Западного Причерноморья.* Киев, 1989.
2. *Геродот. История.* Ленинград, 1972.
3. *Загинайло А. Монетные находки на Роксоланском городище (1957–1963 гг.) // МАСП. Вып. 5. Одесса, 1966.*
4. *Зограф А. Античные монеты // МИА. № 16. 1951.*
5. *Зограф А. Монеты Тире.* Москва, 1957.
6. *Карышковский П. К вопросу о древнем названии Роксоланского городища // МАСП. Вып. 5. Одесса, 1966.*
7. *Карышковский П., Клейман И. Древний город Тира.* Киев, 1985.
8. *Карышковский П. Монеты скифского царя Скила // Киммерийцы и скифы: Тез. докл. Всесоюз. семинара, посвященного памяти А. И. Тереножкина. Ч. 1. Кировоград, 1987.*

Каталог монет античних міст Тіра та Ніконія з колекції В. Грінковського

№ п/п	Інв. №	метал	Датування	Опис	Розм. (мм)	Вага (г)	Співвідношення осей	Література
Ніконій								
1	АЕ-17879	бронза	бл. 470-460 рр. до н.е.	Лиц. бік: Сова ліворуч. По краю напис: ΣΚ[ΥΑ]. Зв. бік: Колесо з чотирма шпичками.	28,0	15,19	?	Анохін 1, 401
2	АЕ-17880	бронза	бл. 470-460 рр. до н.е.	Лиц. бік: Сова ліворуч. По краю напис: [ΥΑ]. Зв. бік: По центру: ΣΚ.	12,0	1,88	?	Анохін 1, 402
3	АЕ-17881	бронза	бл. 470-460 рр. до н.е.	Лиц. бік: Сова ліворуч. По краю напис: [ΥΑ]. Зв. бік: По центру: ΣΚ.	12,7	2,01	?	Анохін 1, 402
Тіра (автономний період)								
4	АЕ-17860	мідь	бл. 360-350 рр. до н.е.	Лиц. бік: Голова Гіраса у вінку праворуч. Зв. бік: Бик, що крокує праворуч на рисці. Зверху напис: [ΤΥΡΑ]	19,0	5,67	?	Анохін 1, 423
5	АЕ-17861	мідь	бл. 360-350 рр. до н.е.	Лиц. бік: Надкарбування «голівка коня». Зв. бік: Стерті	19,0	2,56	?	Анохін 1, 425
6	ТКВ-5752	мідь	бл. 350-340 рр. до н.е.	Лиц. бік: Голова Гіраса у вінку праворуч. Зв. бік: Голова коня в узді праворуч. Ліворуч напис: ΤΥΡΑ	17,2	9,47	↑↑	Анохін 1, 427
7	АЕ-17862	мідь	бл. 350-340 рр. до н.е.	Лиц. бік: Голова Гіраса у вінку праворуч. Зв. бік: Голова коня в узді праворуч. Ліворуч напис: [ΤΥΡΑ]	17,0	4,88	↑↓	Анохін 1, 430
8	АЕ-17866	мідь	бл. 350-340 рр. до н.е.	Лиц. бік: Голова Гіраса у вінку праворуч. Зв. бік: Голова коня в узді праворуч. Ліворуч напис: ΤΥΡΑ	17,2	3,38	↑↓	Анохін 1, 430
9	ТКВ-5750/1	мідь	бл. 350-340 рр. до н.е.	Лиц. бік: Голова Гіраса у вінку праворуч. Зв. бік: Голова коня в узді праворуч. Ліворуч напис: ΤΥΡΑ	17,2	9,47	↑↓	Анохін 1, 430
10	ТКВ-5750/2	мідь	бл. 340-330 рр. до н.е.	Лиц. бік: Голова Деметри у вінку вправо. Зв. бік: Протома коня, що скаче. Ліворуч угорі напис: ΤΥΡΑ	21,0	9,98	↑↓	Анохін 1, 431
11	ТКВ-5763	мідь	бл. 340-330 рр. до н.е.	Лиц. бік: Голова Деметри вправо. Зв. бік: Голова коня вправо. Напис зліва вертикально: ΤΥ[ΡΑ]. Внизу справа знак Δ.	15,0	2,90	↑↑	Анохін 1, 431
12	ТКВ-5757	срібло, драхма	бл. 330-300 рр. до н.е.	Лиц. бік: Голова Деметри у вінку з колосків та покривалі повернута на 3/4 вліво. Зв. бік: зруйнований.	18,0	4,62	?	Анохін 1, 433
13	АЕ-17864	мідь	бл. 300-290 рр. до н.е.	Лиц. бік: Голова Деметри у вінку з колосків праворуч. Зв. бік: Вінок з колосків. У центрі напис: ΤΥ/ΡΑ.	17,0	3,86	↑↓	Анохін 1, 441
14	АЕ-17863	мідь	бл. 300-290 рр. до н.е.	Лиц. бік: Голова Деметри під покривалом праворуч. Зв. бік: Вінок з колосків. У центрі напис: ΤΥ/ΡΑ.	16,0	5,42	↑↓	Анохін 1, 442
15	ТКВ-5762	мідь	бл. 180-160 рр. до н.е.	Лиц. бік: Голова Аполлона у лавровому вінку вправо. Зв. бік: Триструнна кіфара. Надкарбування (?)	14,0	2,82	↑↑	Анохін 1, 452
16	АЕ-17865	мідь	бл. 150-140 рр. до н.е.	Лиц. бік: Голова бородастого Понга з клешию на скроні праворуч. Зв. бік: Риба праворуч. Над та під нею напис: ΤΥ/ΡΑ.	14,5	2,33	↑↓	Анохін 1, 463

17	АЕ-17867	мідь	бл. 150-140 рр. до н.е.	Лиц. бік: Голова Тіраса (?) праворуч. Зв. бік: Стерга.	17,5	3,23	?	Анохин І. ?	
18	ТКВ-5751	мідь	бл. 70-63 рр. до н.е.	Лиц. бік: Голова Аполлона у лавровому вінку праворуч. Зв. бік: Орел стоїть прямо на блискавці, голова повернута праворуч. Внизу, під блискавкою, напис: ΤΥΡΑ [ΝΩΝ].	16,5 x 20	4,35	↑↑	Анохин І. 475	
Римська імперія, м. Тіра									
Доміціан (81-96 рр.)									
19	АЕ-17871	мідь, тетра-сарій	81-96 рр.	Лиц. бік: Доміціан у вінку праворуч. Легенда: ΚΑΙΣΑΡ Δ [ΟΜΕΤΙΑΝΟΣ]. Праворуч надкарбування: «трона винограду». Зв. бік: Богиня та троні ліворуч з вінком у правій руці. Знизу під зрізом напис: ΤΥΡΑ.	22,0	6,4	↑↓	Анохин І. 484.	
20	АЕ-17872	мідь, тетра-сарій	81-96 рр.	Лиц. бік: Доміціан у вінку праворуч. Легенда: [ΚΑΙΣΑΡ Δ ΟΜΕΤΙΑΝΟΣ]. Праворуч надкарбування: «трона винограду». Зв. бік: Богиня та троні ліворуч з вінком у правій руці. Знизу під зрізом напис: ΤΥΡΑ.	23,5	6,97	↑↓	Анохин І. 484	
21	АЕ-17873	мідь, тетра-сарій	81-96 рр.	Лиц. бік: Доміціан у вінку праворуч. Легенда: [ΚΑΙΣΑΡ Δ ΟΜΕΤΙΑΝΟΣ]. Праворуч надкарбування: «трона винограду». Зв. бік: Богиня та троні ліворуч з вінком у правій руці. Знизу під зрізом напис: ΤΥΡ[A].	23,0	7,82	↑↓	Анохин І. 484	
22	ТКВ-5802/1	мідь, дупон-дій	81-96 рр.	Лиц. бік: Голова імператора Доміціана вправо. Зліва і справа помітна частка затертого напису: ΚΑΙ[ΣΑΡ]... Зв. бік: Орел у фас, голова повернута вліво. По краях ледь помітні сліди напису, що не зберігся. Крапковий обідок.	22,0	5,07	↑↑	Анохин І. 485	
23	ТКВ-5802/2	мідь, дупон-дій	81-96 рр.	Лиц. бік: Голова імператора Доміціана вправо. Зліва і справа помітні сліди напису, від якого збереглися фрагменти: [ΚΑΙ]ΣΑΡ [ΔΟΜΕΤΙ]ΑΝΟΣ. Надкарбування «колос». Крапковий обідок. Зв. бік: Орел в фас із розпростертими крилами, голова повернута вліво. По бокам напис: Τ - Ρ - Υ - Α. Крапковий обідок.	21,0	5,07	↑↓	Анохин І. 485	
24	ТКВ-5803/1	мідь, дупон-дій	81-96 рр.	Лиц. бік: Бюст імператора Доміціана у вінку. Напис: ΚΑΙ[ΣΑΡΔΟΜΕΤΙΑΝΟΣ]. Справа надкарбування «колос». Залишки крапкового обрамлення. Зв. бік: Орел з розгорнутими крилами стоїть прямо, на лінії обрізу, голова повернута наліво. По бокам напис: Τ - Ρ] - Υ - Α. Залишки крапкового обрамлення.	19,0	3,03	↑↑	Анохин І. 485	
25	ТКВ-5803/2	мідь, дупон-дій	81-96 рр.	Лиц. бік: Голова імператора Доміціана у вінку. Напис не зберігся. Справа надкарбування «колос». Незначні залишки крапкового обідка. Зв. бік: Орел з розгорнутими крилами стоїть прямо, голова повернута наліво. Напис не зберігся. Залишки крапкового обрамлення.	20,0	3,93	↑↑	Анохин І. 485	
26	ТКВ-5810/1	мідь, ассарій	81-96 рр.	Лиц. бік: Голова імператора Доміціана вправо. Ледь помітні сліди напису, що не читається. Зв. бік: Палиця Геракла руків'ям донизу. По обидва боки палиці – напис: Τ - Υ / Ρ - Α. Під лінією обрізу: ΝΩΝ. Збереглися незначні залишки крапкового обідка.	19,5	4,86	↑↑	Анохин І. 486	
27	ТКВ-5810/2	мідь, ассарій	81-96 рр.	Лиц. бік: Голова імператора Доміціана вправо. Збереглася частина напису: ΚΑΙΣΑΡ[ΔΟΜΕΤΙΑΝΟΣ]. Крапковий обідок. Зв. бік: Палиця Геракла руків'ям донизу. По обидва боки палиці – напис: Τ - Υ / Ρ - Α. Під лінією обрізу: ΝΩΝ. Залишки крапкового обідка.	18,0	3,45	↑↑	Анохин І. 486	
Адріан (117-138 рр.)									
28	ТКВ-5811	мідь, дупон-дій	117-138 рр.	Лиц. бік: Бюст імператора Адріана вправо. Напис з правого боку: ΚΑΙΑΥ, з лівого боку: [ΑΔΡ]ΙΑΝΟΣ. Зв. бік: Орел з розгорнутими крилами стоїть прямо, на лінії обрізу, голова повернута наліво. Внизу, під лінією обрізу напис: ΤΥΡΑ. Залишки крапкового обрамлення.	19,0	4,32	↑↓	Анохин І. 488	

29	ТКВ-5811	мідь, асарій	117-138 рр.	Лиц. бік: Бюст імператора Адріана вправо. Напис не читається. Крапковий обідок. Зв. бік: Палиця Геракла руків'ям доверху. Напис з двох боків зображення палиці вертикально: Т - У / Р - А. Збереглися залишки крапкового обідка.	18,0	3,7	↑↓	Анохин І. 489
Антонін Пій (138–161 рр.)								
30	АЕ-17875	мідь, дупондій	138-161 рр.	Лиц. бік: Антонін Пій у вінку праворуч. Легенда: [ΑΥΤΑΝΤΩΝ]ΕΙΝΟΝ СЕВ. Зв. бік: Орел ліворуч з вінком у дзьобі праворуч. По краю: ΤΥΡΑ - ΝΩΝ.	19,4	4,43	↑↑	Анохин І. 491
31	ТКВ-5815/1	мідь, асарій	138-161 рр.	Лиц. бік: Голова імператора Антоніна Пія у вінку. Напис: [ΑΥΤΑΝΤΩΝ]ΕΙΝΟΝ СЕВ. Зв. бік: Геракл стоїть анфас, тримає палицю та шкіру лева. Напис: ΤΥΡΑ Ν[ΟΝ]. Залишки крапкового обідка.	16,0	2,07	↑↑	Анохин І. 493
32	ТКВ-5815/1	мідь, асарій	138-161 рр.	Лиц. бік: Голова імператора Антоніна Пія у вінку. Напис: [ΑΥΤΑΝΤΩΝ]ΕΙΝΟΝ СЕВ. Зв. бік: Геракл стоїть анфас, тримає палицю та шкіру лева. Напис: ΤΥΡΑ Ν[ΟΝ]. Залишки крапкового обідка.	16,0	2,07	↑↑	Анохин І. 493
33	ТКВ-5815/3	мідь, асарій	138-161 рр.	Лиц. бік: Голова імператора Антоніна Пія у вінку. Напис: ΑΥΤΑΝΤΩΝ]ΕΙΝΟΝ СЕВ]. Зв. бік: Геракл стоїть анфас, тримає палицю та шкіру лева. Напис: ΤΥΡΑ ΝΟΝ. Залишки крапкового обідка.	16,0	2,13	↑↑	Анохин І. 493
34	ТКВ-5812/1	мідь, асарій	138-161 рр.	Лиц. бік: Голова імператора Антоніна Пія у вінку, повернута вправо. Від легенди збереглися окремі літери. Можна думати, що це залишки напису: [ΑΥΤΑΝΤΩΝ]СІΝ[ΟΝ]. Зв. бік: Геракл у фас з палицею та шкірою лева. Напис: ΤΥΡΑ Ν[ΟΝ]. По краю поля крапковий обідок.	16,0	2,34	↑↑	Анохин І. 493
35	ТКВ-5812/2	мідь, асарій	138-161 рр.	Лиц. бік: Голова імператора Антоніна Пія у вінку, повернута вправо. Легенда втрачена. Крапковий обідок. Зв. бік: Геракл у фас з палицею та шкірою лева. Напис: ΤΥΡΑ Ν[ΟΝ]. По краю поля крапковий обідок.	16,0	2,77	↑↓	Анохин І. 493
36	ТКВ-5812/3	мідь, асарій	138-161 рр.	Лиц. бік: Голова імператора Антоніна Пія у вінку, повернута вправо. Напис зберігся фрагментарно: ΑΥΤΑΝΤΩΝ]ΕΙΝΟΝ... По краю поля крапковий обідок. Зв. бік: Геракл, що стоїть прямо. У правій руці палиця, на цій же руці шкіра лева. Напис зліва: ΤΥΡΑ, справа: ΝΟ[Ν]. По краю поля крапковий обідок.	16,0	2,36	↑↑	Анохин І. 493
37	ТКВ-5813	мідь, асарій	138-161 рр.	Лиц. бік: Голова імператора Антоніна Пія у вінку, повернута вправо. Легенда збереглася фрагментарно: [ΑΥΤ ΑΝΤ ΩΝ] ΕΙΝΟΝ СЕВ. Зв. бік: Геракл у фас з палицею та шкірою лева. Легенда: ΤΥΡΑ - ΝΩ[Ν]. По краю поля крапковий обідок. Штемпель зміщений вліво.	16,0	2,32	↑↑	Анохин І. 493
Марк Аврелій (161–180 рр.)								
38	ТКВ-5809	мідь, триге-міасарій	138-161 рр.	Лиц. бік: Голова молодого імператора Марка Аврелія без вінка вправо. Напис: [Β]ΗΡ[Ι]Σ[Ι]ΜΟΚ[Α]Ι[СΑΡ]. Крапковий обідок. Зв. бік: Афіна у шоломі із списом і щитом вліво. Напис зліва: ΤΥΡΑ, справа: ΝΩΝ. Крапковий обідок.	17,0	2,96	↑↑	Анохин І. 492
39	ТКВ-5808	мідь, триге-міасарій	138-161 рр.	Лиц. бік: Голова молодого імператора Марка Аврелія без вінка, вправо. Крапковий обідок. Напис навкрузи читається частково: [ΒΗ]Ρ[Ι]Σ[Ι]ΜΟ[С]Κ[Α]Ι[СΑΡ]. Крапковий обідок. Зв. бік: Афіна стоїть у шоломі та довгому одязі. Голова повернута наліво. У правій руці – чаша, в лівій – щит та спис. Напис зліва: ΤΥ Ρ Α, справа: [Ν]ΩΝ. Залишки крапкового обідка.	18,0	1,28	↑↑	Анохин І. 492
Комод (177–192 рр.)								

40	АЕ-17874	мідь, тетра-сарій	180-192 рр. 1-а серія	Лиц. бік: Коммод у вінку праворуч. Легенда: КΥΤ.Κ.Α.ΑΥΡ.ΚΟΜΟΔΟС. Зв. бік: Богиня та троні ліворуч (?).	21,5	5,57	↑↓	Анохин І. 495 (?).
41	ТКВ-5806	мідь, дуплон-дій	180-192 рр. 1-а серія	Лиц. бік: Бюст імператора Коммода у вінку вправо. Залишки напису: [ΑΥ]Τ Κ Α V ΚΟΜΟΔ. Крапковий обідок. Зв. бік: Орел ліворуч з вінком у дзьобі, голова повернута праворуч. Залишки напису: Τ[ΥΡΑ]ΝΩΝ. Крапковий обідок.	17,0	2,36	↑↓	Анохин І. 496
42	ТКВ-5787	мідь, тетра-сарій	180-192 рр. 2-а серія	Лиц. бік: Бюст імператора Коммода у вінку вправо. Зліва по колу збереглася частина напису: ΑΥΤ ΚΑΙ [Μ ΚΟΜΟΔΟС]. Крапковий обідок. Зв. бік: Богиня сидить на троні вліво, в обрізі Δ. Збереглася частина напису: [ΤΥΡ]ΑΝΩ[Ν]. Крапковий обідок.	17,0	5,04	↑↓	Анохин І. 499
43	АЕ-17878	мідь, дуплон-дій	180-192 рр. 2-а серія	Лиц. бік: Коммод у вінку праворуч. Легенда: ΑΥΤ.ΚΑΙΜ.ΚΟΜΟΔΟС. Зв. бік: Орел ліворуч з вінком у дзьобі праворуч. По краю: ΤΥΡΑ - ΝΩΝ.	18,0	3,81	↑↑	Анохин І. 501
44	ТКВ-5807	мідь, дуплон-дій	180-192 рр. 2-а серія	Лиц. бік: Бюст імператора Коммода у лавровому вінку вправо. Напис навколо зберігся частково: [Α]Υ[Κ] [Μ]ΚΟΜΟΔ [ΟС]. Крапковий обідок. Зв. бік: Орел із складеними крилами, що стоїть на лінії обрізу. Напис: [ΤΥΡΑ]Ν[Ω]Ν]. Збереглися залишки крапкового обідка.	18,0	3,84	↑↓	Анохин І. 501
Септимій Север (193–211 рр.)								
45	ТКВ-5785	мідь, тетра-сарій	202-204 рр.	Лиц. бік: Бюст імператора Септимія Севера в лавровому вінку вправо. Напис по колу: ΑΥΤ ΚΑΙ Λ СЕΠ СЕВНΡΟ[С ПЕР]. Крапковий обідок. Зв. бік: Серапіс з жезлом на троні вліво. Внизу справа напис: ΤΥΡΑ V. Крапковий обідок.	23,0	7,41	↑↓	Анохин І. 516
Гети (209–211 рр.)								
46	ТКВ-5798	мідь, дуплон-дій	198 р., 3-я серія	Лиц. бік: Бюст Гети в лавровому вінку вправо. Напис: СЕΠΤΙ ΓΕΤΑΣ ΚΑΙС. Крапковий обідок. Зв. Бік. Орел із складеними крилами стоїть на лінії обрізу вліво. Голова повернута вправо. У дзьобі вінок. Навколо напис: ΤΥΡΑΝΩΝ]. Крапковий обідок.	17,0	3,64	↑↑	Анохин І. 523
47	ТКВ-5793	мідь, трессіс	209-211 рр., 5-та серія	Лиц. бік: Бюст імператора Гети у вінку вправо. Напис не читається. Збереглася літера «Κ». Крапковий обідок. Зв. бік: Богиня стоїть прямо, голова вліво. Тримає у руках рульове весло та ріг достатку. Напис зліва: ΤΥΡΑ, справа : – ΝΩΝ. Унизу справа літера Γ.	20,0	4,5	35	Анохин І. 540
48	ТКВ-5801	мідь, трессіс	209-211 рр. 5-та серія	Лиц. бік: Бюст Гети вправо. На голові лавровий вінок. Напис навколо: ΑΥΚ Π СЕ ГЕΤΑΣ. Крапковий обідок. Зв. бік: Богиня в повний зріст. Тримає у руках рульове весло та ріг достатку. Напис зліва: [ΤΥ]ΡΑ. Крапковий обідок. Штемпель зміщений вліво.	18,0	2,57	↑↑	Анохин І. 540
Каракалла (198–217 рр.)								
49	АЕ-17876	мідь, дуплон-дій	209-211 рр.	Лиц. бік: Каракала у вінку праворуч. Легенда: ΜΜ ΑΥΡΗ ΑΝΤΩ[ΝΙΝΟ]. Зв. бік: Орел ліворуч з вінком у дзьобі праворуч. Праворуч літера Β. По краю напис: ΤΥΡΑ - ΝΩΝ.	18,6	4,71	↑↓	Анохин І. 541
50	АЕ-17877	мідь, дуплон-дій	211-217 рр.	Лиц. бік: Каракала у вінку праворуч. Легенда: ΑΥ Τ Κ Μ ΑΥΡ [СΕΥΗΡΟС ΑΝΤΩ]ΝΟ. Зв. бік: Орел ліворуч з вінком у дзьобі праворуч. Праворуч літера Β. По краю напис: ΤΥΡΑ - [ΝΩΝ].	18,3	4,37	↑↓	Анохин І. 541

51	ТКВ-5796	мідь, дулондій	211-217 рр.	Лиц. бік: Каракала у вінку праворуч. Легенда: AV T K M AVR [CEVHPPOC ANTΩNINΩ]. Зв. бік: Орел ліворуч з вінком у дзьобі праворуч. Праворуч літера Β. По краю напис: ΤΥΡΑ - [NΩN].	19,5 x 18,5	3,16	↑↑	Анохин І. 541
52	AE-17869	Мідь, тетра-сарій	212-217 рр.	Лиц. бік: Каракала у вінку праворуч. Легенда: AV T K M AVR CEVHPPOC [ANTΩNINΩ]. Зв. бік: Кібела на троні ліворуч з чашею у правій руці. Два лева біля трону. Знизу під зрізом Δ. По краю напис: ΤΥ - ΡΑ - NΩN.	25,5	7,77	↑↓	Анохин І. 544
53	ТКВ-5786/2	мідь, тетра-сарій	212-217 рр.	Лиц. бік: Каракала у вінку праворуч. Легенда: [AV T K M AVR CEVHPPOC ANTΩNINΩ]. Зв. бік: Кібела на троні ліворуч з чашею у правій руці. Два лева біля трону. Знизу під зрізом Δ. По краю напис: ΤΥ - ΡΑ - NΩN.	23 x 2 2	9,02	↑↓	Анохин І. 544
54	AE-17869	мідь, тетра-сарій	212-217 рр.	Лиц. бік: Каракала у вінку праворуч. Легенда: AV T K M AVR CEVHPPOC ANTΩNINΩ]. Зв. бік: Геракл у повний зріст праворуч з палицею і шкурою лева. Праворуч пантера. Знизу під зрізом Δ. По краю напис: ΤΥΡΑ - NΩN.	24,5	9,16	↑↓	Анохин І. 545
55	AE-17868	мідь, тетра-сарій	212-217 рр.	Лиц. бік: Каракала у вінку праворуч. Легенда: AV T K M AVR CEVHPPOC ANTΩNINΩ]. Зв. бік: Діоніс у повний зріст праворуч з канфаром і жезлом. Праворуч – пантера. Знизу під зрізом Δ. По краю напис: ΤΥΡ - ANΩN.	26,6	12,91	↑↓	Анохин І. 546
56	ТКВ-5782	мідь, тетра-сарій	212-217 рр.	Лиц. бік: Каракала у вінку праворуч. Легенда: AV T K M AVR CEVHPPOC ANTΩNINΩ]. Зв. бік: Діоніс у повний зріст праворуч з канфаром і жезлом. Праворуч пантера. По краю напис: ΤΥΡ - ANΩN.	23,5	6,77	20	Анохин І. 546.
Юлія Домна (193–217 рр.) – дружина римського імператора Септімія Севера (193–211 рр.) та мати римського імператора Каракалли (211–217 рр.)								
57	ТКВ-5786/1	мідь, тетра-сарій	193-217 рр.	Лиц. бік: Бюст імператриці Юлії Домни направо. Напис: IOVΛIΔΔ – [O]MNACE. Зв. бік: Богиня Кібела на троні з низькою спинкою з калафом на голові, вліво. Лівою рукою спирається на тямпан, у правій – чаша. Легенда: T V P ANΩN в обрізі Δ.	22	6,57	↑↓	Анохин І. 546
58	ТКВ-5792	мідь, тетра-сарій	193-217 рр.	Лиц. бік: Бюст імператриці Юлії Домни направо. Круговий напис: IOVΛIA ΔOMNAC[E]. Крапковий обідок. Зв. бік: Зображення сильно стерте. За аналогією можна припустити, що це богиня на троні. Від напису збереглися T P.	19x 20	3,93	↑↑	Анохин І. 118, 546
Север Олександр (222–235 рр.)								
59	ТКВ-5789	мідь, тетра-сарій	222-228 рр., 1-й випуск	Лиц. бік: Зображення і напис зруйновані, помітні залишки крапкового обідка. Шгемпель зміщений вправо. За аналогією за зображенням на зворотному боці можна припустити, що це – бюст імператора Севера Олександра. Зв. бік: Імператор у панцирі та плащі, верхи на коні, вправо. Напис зліва вгорі: ΤΥΡ[ANΩ].	25x 23	6,27	↑↑	Анохин І. 555
60	ТКВ-5783	мідь, тетра-сарій	222-228 рр., 3-й випуск	Лиц. бік: Бюст Севера Олександра в лавровому вінку вправо. Напис по колу: AV[TOKM]AV PCE[VALC AN]. Крапковий обідок. Зв. бік: Імператор Север Олександр у панцирі та плащі, верхи на коні, вправо. Напис зліва вгорі: ΤΥ Ρ[ANΩN]. Крапковий обідок.	23	7,01	↑↓	Анохин І. 564
Юлія Мамія (222–228 рр.) – мати і співправителька Севера Олександра.								
61	ТКВ-5791	мідь	222-228 рр.	Лиц. бік: Бюст Юлії Мамеї. Напис по колу: стертий. Зв. бік: стерте	20,5 x 16	4,3	?	Анохин І. 559 (?)
62	ТКВ-5771	мідь	222-228 рр.	Лиц. бік: Бюст Юлії Мамеї. Напис по колу: стертий. Надкарбування – гроно винограду. Зв. бік: стерте	18,5	5,02	?	Анохин І. 559 (?)

Список скорочень: 1.

Анохин (1) Анохин В.А. Монеты античных городов Северо-Западного Причерноморья. Киев, 1989.